

مقاله پژوهشی: ارکان جهت‌ساز در طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ایران

حسین شکوهی^۱، جلال جهان‌بخشی^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۱۴

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۲۸

چکیده

دنیا و نیز ایران در محدودیت منابع آب قابل‌دسترس و قابل‌بهره‌برداری قرار دارند. علاوه بر این، عوامل مختلف دیگری در حوزه‌های مدیریتی، رخدادهای طبیعی و تهدیدات دشمن محور، تأمین آب را تحت‌تأثیر خود قرار داده و می‌دهند. در چنین شرایطی، چنانچه تهیه طرحی راهبردی به منظور ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. مدنظر قرار گیرد، احصای اصول و ارزش‌های حاکم بر آن به‌عنوان بخشی از ارکان جهت‌ساز طرح راهبردی، دارای اهمیت و ضرورت خواهد بود که در این تحقیق به آن‌ها پرداخته شده است. روش این تحقیق توصیفی تحلیلی است و داده‌های لازم در این تحقیق با استفاده از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای، مصاحبه و تعامل فکری با خبرگان در حوزه پایداری تأمین آب جمع‌آوری گردیده است. برای احصای اصول و ارزش‌ها، علاوه بر متون و اسناد تخصصی داخلی و خارجی، از طریق بررسی آیات قرآن کریم، روایات منقول از معصومین علیهم‌السلام، بیانات امامین انقلاب اسلامی و سایر اسناد بالادستی مرتبط با پایداری تأمین آب اقدام شده و پس از تحلیل محتوا، کدگذاری مفاهیم، دسته‌بندی کدهای مشابه به‌عنوان زیرمقوله و استخراج یک مقوله به‌عنوان اصل یا ارزش از هر زیرمقوله، نتایج حاصل شده در اختیار جامعه آماری قرار گرفته است. جامعه آماری شامل ۲۰ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر، آشنا به حوزه‌های پایداری تأمین آب و پدافند غیرعامل و دارای تجربه و سابقه راهبردی و مرتبط با موضوع تحقیق بوده است. پس از دریافت نظر جامعه آماری، تجزیه و تحلیل محتوای کیفی و اعمال نظرها، نتایج نهایی در قالب ۹ اصل و ۶ ارزش، به‌عنوان خروجی تحقیق ارائه شده است.

واژگان کلیدی: طرح راهبردی، ارکان جهت‌ساز، پایداری تأمین آب، اصول، ارزش‌ها

^۱ دانشیار و عضو هیات‌علمی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

^۲ دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

مقدمه

دنیا در محدودیت منابع آب قابل دسترس و قابل بهره‌برداری قرار دارد و این در حالی است که آب، جزء اصلی و اولویت انکارناپذیر زندگی و توسعه جوامع بشری است. از مجموع آب‌های موجود که حدود ۷۰ درصد کره زمین را دربرگرفته، تنها ۲,۵ درصد، آب شیرین و قابل استفاده می‌باشد (سازمان زمین‌شناسی آمریکا، ۲۰۲۳). از سوی دیگر، مجمع جهانی اقتصاد در گزارش سال ۲۰۱۵ ریسک‌های جهانی خود، بحران آب را به‌عنوان مسئله اصلی اقتصاد جهانی رتبه‌بندی نموده است (WEF, 2015:9). در این میان، ایران نیز در یکی از بی‌آب‌ترین مناطق دنیا، یعنی غرب آسیا و شمال آفریقا (منطقه منا^۱) قرار دارد. متوسط سرانه آب تجدیدپذیر^۲ کشور از ۷۰۰۰ مترمکعب در سال ۱۳۳۵، به کمتر از ۱۵۰۰ مترمکعب در سال ۱۴۰۰ کاهش یافته و با این روند، طبق شاخص فالکن مارک^۳، پیش‌بینی می‌شود که در سال ۱۴۱۵، ایران به حد کم آبی (مواجهه با کمبود جدی آب) خواهد رسید (پاشا، ۱۴۰۱: ۲۲). علاوه بر شرایط فوق، گزینه‌های مختلف دیگری در حوزه‌های مدیریتی، رخدادهای طبیعی و تهدیدات دشمن‌محور نیز، تأمین آب را تحت تاثیر خود قرار داده و می‌دهند. در چنین شرایطی، پایدارسازی تأمین آب، به‌ویژه در کشورهای خشک و دارای منابع محدود، مثل جمهوری اسلامی ایران، ضروری بوده و باید طرحی راهبردی در این رابطه با رویکرد ارتقای پایداری تأمین آب، مدنظر قرار گیرد. طرح راهبردی، حاصل کار طرح‌ریزی راهبردی برای مدیریت راهبردی است و بخش مهمی از این طرح‌ریزی، تبیین یا تعیین مواردی مانند اصول، مبانی، دکترین، ارزش‌ها، سیاست‌ها و اهداف است که به آن‌ها ارکان جهت‌ساز گفته می‌شود (دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۷).

ارکان جهت‌ساز عبارت است از اندیشه و بصیرتی که محقق، درصدد انجام آن است؛ یعنی آن نظام فکری که می‌خواهد به‌وسیله آن بینش و تفکر، نیات و خواسته‌های موردنظر خود را محقق کند (حسن‌بیگی، ۱۳۹۴: ۱۴۲).

از جمله پرسش‌هایی که در تدوین ارکان جهت‌ساز لازم است به آن‌ها پرداخته شود شامل موارد زیر است:

1 MENA: Middle East and North Africa

۲ آب تجدیدپذیر، میزان آبی است که یک حوضه آبریز توانایی بازیابی آن را به‌صورت سالانه دارد.

3 Falken Mark Index

- مبانی و اصول در موضوع تحقیق (مبانی در پاسخ به هست‌ها و نیست‌ها است، ولی اصول در مورد بایدها و نبایدها است).
  - ارکان جهت‌ساز در موضوع تحقیق (مأموریت، چشم‌انداز، اهداف (کیفی و کمی)، ارزش‌ها و سیاست‌ها) (دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۷).
- لذا اهمیت و ضرورت تحقیق به این دلیل است که برای دستیابی به طرح راهبردی مورد نظر، ابتدا باید ارکان جهت‌ساز در موضوع تحقیق احصا گردند. از آنجا که برخی موارد مانند اهداف کلان، چشم‌انداز و مأموریت برای مدیریت منابع آب کشور موجود بوده است، هدف این تحقیق: احصای ارزش‌ها و اصول حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. است.
- بعلاوه این تحقیق به دنبال پاسخ این سؤال است که: ارزش‌ها و اصول حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب، در راستای تعیین ارکان جهت‌ساز طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. کدام‌اند؟ در این راستا، پاسخ به دو سؤال فرعی زیر مورد نظر است:
- ۱- ارزش‌های حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب، در راستای تعیین ارکان جهت‌ساز طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. کدام‌اند؟
  - ۲- اصول حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب، در راستای تعیین ارکان جهت‌ساز طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. کدام‌اند؟

مبانی نظری

پیشینه شناسی:

در این تحقیق، پیشینه‌های مختلفی در ارتباط با موضوع مورد بررسی قرار گرفته‌اند لکن باتوجه به این که هدف تحقیق، احصای اصول و ارزش‌های حاکم بر پایداری تأمین آب جمهوری اسلامی ایران است، تحقیقاتی که در این راستا بوده و بتوانند در دستیابی به اهداف این تحقیق مؤثر باشند از اولویت برخوردار بوده که برخی از آن‌ها به شرح زیر ارائه شده‌اند. همچنین از آنجا که در احصای اصول و ارزش‌ها از اسناد بالادستی استفاده شده، برخی از این اسناد مانند سیاست‌های کلی، راهبردهای بخش آب و منابع دینی دارای ویرایش جدید نبوده‌اند.

مجمع تشخیص مصلحت نظام در سال ۱۳۷۸ سیاست‌هایی را با عنوان «سیاست‌های کلی نظام در بخش منابع آب» ابلاغ نموده که خلاصه مفاد این سیاست‌ها در پنج بند شامل: ایجاد نظام جامع مدیریت در کل چرخه آب بر اساس توسعه پایدار و آمایش؛ ارتقای بهره‌وری و توجه به ارزش

اقتصادی و امنیتی و سیاسی آب؛ افزایش میزان استحصال آب؛ مهار آب‌هایی که از کشور خارج می‌شود و تدوین برنامه جامع آب است.

در گزارشی با عنوان «مبانی و اصول انجمن بین‌المللی آب برای شهرهای آب محور» که توسط انجمن بین‌المللی آب در سال ۲۰۱۶ منتشر شده است، به گزینه‌های مختلفی اشاره شده که از جمله موارد مرتبط آن با موضوع تحقیق، پنج جزء اساسی برای تأمین پایدار آب شهری شامل: چشم‌انداز مشترک؛ حکمرانی؛ دانش و ظرفیت‌سازی؛ ابزارهای برنامه‌ریزی و ابزارهای اجرایی است.

در رساله دکتری آقای ادریس مرسلی که با عنوان «طراحی الگوی راهبردی ارتقای بهره‌وری آب کشاورزی در جمهوری اسلامی ایران» در سال ۱۳۹۵ و در دانشگاه عالی دفاع ملی دفاع شده است، چگونگی تأثیر عواملی مانند زیرساخت‌های آب کشاورزی، مدیریت و ساختار، اقتصاد تولید، اجتماع و فرهنگ مصرفی، علم و فناوری، اقلیم و عوامل زیست‌محیطی، فرایندهای آب و محصول و عوامل اصلی حاکمیت، جامعه، خانوار، زارع و مزرعه در ارتقای بهره‌وری آب کشاورزی بررسی شده، اجزای یک الگوی پیشنهادی را در افق ۱۴۰۴ مورد بحث قرار داده و میزان اهمیت آن‌ها را با استفاده از طیف لیکرت تعیین نموده است.

گودرزی و همکاران در تحقیقی با عنوان «مدیریت انسان بر منابع آب از منظر قرآن کریم» که در سال ۱۳۹۳ در اولین همایش ملی آب، انسان، زمین منتشر شده است، به اهمیت و ارزش آب و مدیریت انسان بر آن از منظر قرآن کریم و تأثیر رفتار انسان بر وقوع پدیده‌های مختلف پرداخته شده و نتیجه‌گیری نموده است که بهره‌برداری از آب باید با نگاهی از سر اعتقاد، ایمان و احترام و نیز اصولی و عادلانه باشد.

در «راهبردهای توسعه بلندمدت منابع آب کشور» که در سال ۱۳۹۰ توسط وزارت نیرو تهیه گردیده، ۱۸ راهبرد در راستای توسعه بلندمدت منابع آب کشور ارائه شده است که در راهبرد شماره ۲ آن به تأمین پایدار حداقل نیاز محیط‌های طبیعی آبی اشاره شده و رویکرد کلی آن، متناسب با عنوان، به توسعه منابع آب کشور معطوف بوده و با افق ۲۰ساله تدوین شده است.

خیراتی و همکاران مقاله‌ای را تحت عنوان «ارکان جهت‌ساز در طرح حفاظت از زیرساخت‌های کلیدی کلان‌شهرها» تهیه نموده‌اند که در سال ۱۴۰۲ در فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک منتشر شده و در آن، از مجموع ارکان جهت‌ساز طرح راهبردی حفاظت از زیرساخت‌های کلیدی

کلان‌شهرها، به اصول و ارزش‌های حاکم بر این طرح پرداخته و در نهایت، ۱۰ اصل و ۹ ارزش را برای این طرح راهبردی ارائه نموده است.

در تحقیقی با عنوان «ارکان جهت‌ساز اداره امور ایثارگران و شهدا بر اساس گفتمان امام^{ره} و رهبری^{مدظله}»، چشک و همکاران به دنبال تعیین ارکان جهت‌ساز اداره امور ایثارگران و شهدا بوده و مبنای مطالعاتی خود را بر گفتمان امامین انقلاب اسلامی قرار داده‌اند؛ لذا ضمن تحلیل محتوای کمی بر اساس تکرار واژگان در کلام امام و رهبری، دکترین، اهداف و سیاست‌های مؤثر بر اداره امور ایثارگران و شهدا را به‌عنوان ارکان جهت‌ساز ارائه نموده‌اند؛ این مقاله در سال ۱۳۹۸ در فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک منتشر شده است.

بررسی پیشینه‌های مختلف نشان‌دهنده توجه به مسئله پایداری در تأمین آب به‌ویژه در دهه اخیر و شاخص‌ها و ویژگی‌های آن است؛ ولی در تحقیقات گذشته، موارد جزئی مانند آب شرب و کشاورزی مدنظر بوده و به‌صورت کلان به موضوع پایداری در تأمین آب پرداخته نشده است. بعلاوه، ارکان جهت‌ساز در موضوعات مختلف به صورت‌های متفاوت بررسی و ارائه شده که از جمله آن‌ها تعیین ارزش‌ها و اصول است. از سوی دیگر، طرحی راهبردی در راستای ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. تدوین نشده و لذا مواردی مانند ارکان جهت‌ساز و به تبع آن، اصول و ارزش‌ها در این زمینه مورد بررسی قرار نگرفته است؛ بنابراین، ارائه اصول و ارزش‌ها در این تحقیق، علاوه بر نوآوری، می‌تواند در جهت تدوین طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. نیز مورد استفاده باشد. با توجه به موارد فوق، از برخی پیشینه‌ها در تأمین محتوای مورد نیاز و از برخی برای تدقیق فرایند تحقیق استفاده شده است.

مفهوم‌شناسی:

طرح راهبردی: طرح راهبردی حاصل کار طرح‌ریزی راهبردی برای مدیریت راهبردی است که در آن، موضوعات و مولفه‌های متعددی تعریف، تبیین یا تجویز می‌گردند (دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۷).

ارکان جهت‌ساز: بخش مهمی از طرح‌ریزی راهبردی، تبیین یا تعیین مواردی مانند اصول، مبانی، دکترین، ارزش‌ها، سیاست‌ها و اهداف است که به آن‌ها ارکان جهت‌ساز گفته می‌شود (دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۷). در این تحقیق، منظور از ارکان جهت‌ساز، اصول و ارزش‌های حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب کشور ج.ا.ا. است.

تأمین آب: فرایند آبرسانی به دو حوزه تأمین آب و توزیع آب تقسیم می‌شود. شبکه توزیع آب از طریق شبکه لوله‌های آبرسانی در خیابان‌ها و معابر شهرها و روستاها گسترده شده است (بیگلری و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۸).

پایداری تأمین آب: پایداری تأمین آب، صرفاً به معنی تأمین آب به مقدار کافی نیست؛ بلکه تولید آبی با کیفیت بالا نیز مورد بحث قرار می‌گیرد؛ بنابراین مسئله پایداری تأمین آب نه تنها در نقاط کم‌بارش، بلکه در کشورهایی که از این نعمت الهی به میزان بالایی برخوردارند نیز نقش مهمی را ایفا می‌کند. علاوه بر این، تأمین آبی با کیفیت مناسب جهت استفاده در بخش‌های مختلف، نیازمند انرژی و زیرساخت‌های پیچیده‌ای است که این نیز باید مدنظر قرار گیرد (شکوهیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۲).

اصول: مجموعه قواعد کاربردی هستند که به‌عنوان چتری برای پشتیبانی اهداف و سیاست‌های پیش‌بینی شده انتخاب می‌شوند. این اصول باعث همسویی، هماهنگی و هم‌افزایی تصمیمات و اقدامات در سلسله‌مراتب می‌گردد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۴).

ارزش‌ها: هر آنچه که برای شخص یا گروه، مفید، خواستنی یا تحسین‌کردنی است، برای آن‌ها دارای ارزش است. در یک سازمان، زیربنای فرهنگ سازمانی، ارزش‌های مورد احترام آن است. این ارزش‌های سازمانی، رفتار کارکنان در سازمان را مورد توجه قرار می‌دهد. ارزش‌ها مبنایی برای تدوین دیگر ارکان جهت‌ساز هستند (توحیدی و آقامحمدی، ۱۳۹۸: ۶۷).

چارچوب نظری:

احصای ارکان جهت‌ساز بدون توجه به اسناد بالادستی همان بخش، امکان‌پذیر نیست (بیگلری و همکاران، ۱۴۰۲: ۸۵)؛ لذا با توجه به موضوع این تحقیق، ضمن مطالعه مباحث مرتبط با تأمین آب و پایداری تأمین آب در متون علمی و اسناد داخل و خارج کشور جمهوری اسلامی ایران، مباحثی از جمله تاریخچه تأمین آب، وضعیت منابع آب و تأمین آب در ایران و جهان، پایداری تأمین آب و روش‌های آن، سایر موضوعات مرتبط و موثر همچون پدافند غیرعامل و تهدیدات حوزه تأمین و پایداری منابع آب و اسناد بالادستی مربوط به تأمین آب و پایداری آن بررسی گردید.

در ادامه و در راستای دستیابی به هدف تحقیق و به‌منظور پاسخ به سؤال مدنظر تحقیق حاضر، منابع مختلفی که با موضوع تحقیق و مسئله تأمین آب و پایداری آن ارتباط داشته و ناظر بر اصول و قواعد کاربردی و ارزش‌های ایرانی اسلامی باشند، به شرح زیر مورد بررسی قرار گرفت؛ مدیریت و تأمین آب: در این راستا، موارد مختلفی بررسی گردید که اهم آن‌ها شامل موارد زیر است:

چشم‌انداز مدیریت منابع آب کشور: چشم‌انداز برگرفته از سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران در زمینه منابع آب به شرح زیر است:

ایجاد نظام جامع مدیریت منابع آب با نگرش مدیریت توأمان عرضه و تقاضا در کل چرخه آب در چارچوب آمایش سرزمین در حوضه‌های آبریز کشور، با لحاظ نمودن ارزش اقتصادی، امنیتی، سیاسی، اجتماعی و زیست محیطی آب در استحصال، عرضه، حفاظت و بهره‌برداری مطلوب از آن برای نیل به توسعه پایدار کشور (تارنمای شرکت مدیریت منابع آب ایران).

اهداف راهبردی بخش آب کشور: اهداف راهبردی که در تاریخ ۷/۱۳۸۲/۲۷ به تصویب هیأت‌وزیران جمهوری اسلامی ایران رسیده، شامل سرفصل‌های زیر است:

مدیریت کلان، مدیریت منابع، مدیریت مصارف، ارزش اقتصادی، کنترل کیفیت، هزینه تأمین، مبادله آب، آمایش سرزمین، انتقال میان‌حوضه‌ای، مدیریت و ساختار، تقسیمات حوضه‌ای، مدیریت پیشگیری، توزیع آب شهری، آموزش همگانی، آب‌های مشترک و مرزی، مدیریت اطلاعات، حفاظت بناهای تاریخی، مدیریت فرابخشی (تارنمای موسسه مطالعات حقوق آب).

همچنین، ماموریت شرکت مدیریت منابع آب ایران به شرح زیر است:

مدیریت سهام و سرمایه‌های شرکت در شرکت‌های زیرمجموعه و انجام هر گونه فعالیت در راستای شناخت، مطالعه، توسعه، حفاظت، بهره‌برداری بهینه از منابع آب، تأسیسات و سازه‌های آبی (به استثنای امور مربوطه به توزیع آب، جمع‌آوری و انتقال و تصفیه فاضلاب شهری و روستایی) و ظرفیت‌های برق آبی اعم از مدیریت نظارت، سرمایه‌گذاری در چارچوب تکالیف مندرج در قوانین و مقررات مربوط و سیاست‌های وزارت نیرو که از طریق شرکت‌های زیرمجموعه و یا عندالزوم با تصویب مجمع عمومی توسط شرکت انجام خواهد شد (تارنمای شرکت مدیریت منابع آب ایران).

آیات و روایات: قرآن کریم توجه و عنایت فوق‌العاده‌ای به طبیعت و عناصر طبیعت دارد (در این میان، آب از عمده‌ترین عناصر طبیعت به شمار می‌آید)، به طوری که دین اسلام به‌عنوان آخرین و کامل‌ترین دین آسمانی، بیش از سایر ادیان و از جهات گوناگون در مورد آب و مدیریت آن بحث نموده است. بیش از ۱۰۰ آیه درباره آب در طبیعت وجود دارد که هر کدام به ویژگی‌ها و نقش آب اشاراتی مستوفی دارند و گاه مسائل علمی آن را یادآوری کرده و حتی در برخی موارد نیز به چگونگی تصفیه آب‌ها می‌پردازند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). تقریباً تمام آیاتی که به

طور مستقیم درباره آب سخن گفته‌اند، به اهمیت بسیار زیاد آن در زندگی موجودات زنده اشاره دارند. در سوره انبیا آیه ۳۰، سوره نور آیه ۴۵، سوره طه آیه ۵۳، سوره روم آیه ۵۰، سوره نحل آیه ۱۰ و سوره مؤمنون آیه ۱۸ به این موارد اشاره شده است. علاوه بر این، در آیات ۲۲، ۶۰ و ۱۶۴ سوره بقره، ۲۷ سوره مرسلات، ۲۲ سوره حجر، ۵۷ سوره اعراف، ۳۲ سوره ابراهیم، ۹۹ سوره انعام، ۳۹ سوره فصلت، ۲۴ سوره روم، ۶۵ سوره نحل، ۱۱ سوره زخرف، ۲۷ سوره فاطر، ۲۱ سوره زمر، ۲۵ و ۲۶ سوره عبس، ۲۴ سوره یونس، ۳۱ سوره نازعات، ۲۷ سوره سجده، ۳۱ سوره اعراف و آیات دیگر، به آب و نزول آن از آسمان و زنده شدن زمین به وسیله آن اشاره شده است. در برخی آیات یا آیه‌های بعد از آن‌ها، به شرب آب و عدم اسراف آن نیز تأکید شده است.

همچنین در احادیث مندرج در کتب متعدد روایی مانند بحارالانوار، ارشادالقلوب الی الصواب، الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر، الجعفریات (الاشعثیات)، الکافی، تحف العقول عن ال‌رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله، سنن‌النبی، قرب‌الاسناد و مانند آن، به آب اشاره شده است. به‌عنوان نمونه، رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: آب سرور نوشیدنی‌ها در دنیا و آخرت است (بحارالانوار: ۲۹۳). امام علی سلام‌الله‌علیه نیز می‌فرماید: بهترین نوشیدنی‌ها آب است (همان: ۲۴۰). امام سجاد سلام‌الله‌علیه در دعای نوزدهم صحیفه سجادیه این‌گونه مناجات می‌نماید: بار خدایا بر ما بارانی بفرست، که با آن از تپه‌ها آب روان‌سازی و چاه‌ها را پرگردانی و جوی‌ها را جاری نمائی و درخت‌ها را برویانی و نرخ‌ها را در همه شهرها ارزان کنی و چهارپایان و آفریدگان را به نشاط و شادمانی آوری و روزی‌های پاکیزه را برای ما به کمال برسانی و کشت را برویانی و شیر چهارپایان را فراوان بگردانی و توانائی بر توانائی ما بیافزائی (صحیفه سجادیه). پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «در مصرف آب باید صرفه‌جویی کرد حتی اگر به‌وفور یافت شود (الجعفریات، ص ۱۶). همچنین در زیارت جامعه کبیره، به وساطت ائمه معصومین علیهم‌السلام برای نزول باران اشاره شده است.

آیین‌های درخواست باران که در ملل و ادیان مختلف جهان به شیوه‌ها و طرق مختلفی صورت می‌گرفته است؛ در قالب اصلی‌ترین نماد مسلمانان، یعنی نماز، به شکل نماز باران یا نافله استسقا به ظهور رسیده است و از صدر اسلام تا کنون، مسلمانان و پیشوایان و بزرگان دینی، هنگام مواجهه با خشکسالی، با روی آوردن به این آیین کهن، از درگاه خداوند، طلب نزول باران می‌کرده‌اند. در این رابطه، روایت‌هایی از اقامه نماز باران توسط پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله، علی‌بن‌ابی‌طالب سلام‌الله‌علیه و دیگر معصومین سلام‌الله‌علیهم‌اجمعین نقل شده است. یکی از باشکوه‌ترین نمازهای باران در طول تاریخ،

نمازی است که حضرت علی بن موسی الرضا سلام الله علیه در زمان اقامتشان در خراسان اقامه فرمودند (رحمانی زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱-۲۶).

منویات امامین انقلاب اسلامی: از امام خمینی مطالب محدودی در ارتباط با آب در دسترس است، از جمله اینکه در ۱۷ مهر ۱۳۶۱، در سخنرانی که مخاطب آن سرپرست و معاونان سازمان برنامه و بودجه بودند، به پیشرفت اقتصادی اشاره داشته و فرمودند: باید مردم سعی کنند که آب‌ها به هدر نرود و از زمین‌ها استفاده کنند و در بخش کشاورزی و صنایع کوچک، فعال باشند (صحیفه امام، ج ۱۷: ۳۳).

مقام معظم رهبری در طول دوران رهبری خود، در مواضع متعدد و گوناگونی به موضوع آب اشاره داشته‌اند، از آن جمله؛ بیانات در بازدید از سد مخزنی شهید رجایی، ۲۴ مهر ۱۳۷۴، بیانات در دیدار مسئولان وزارت خانه‌های صنایع و بازرگانی، ۱۰ تیر ۱۳۸۰، بیانات در اجتماع مردم زابل، ۱۱ اسفند ۱۳۸۱، بیانات در دیدار جمعی از کشاورزان، ۱۴ دی ۱۳۸۲، بیانات در دیدار کشاورزان، ۱۴ دی ۱۳۸۴، بیانات در دیدار مردم شیراز، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۸۷، بیانات در دیدار مردم و عشایر شهرستان نورآباد ممسنی، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۸۷، «در این دیدار می‌فرمایند: اتفاقاً کشور ما جزو مناطقی است که از لحاظ آب آن چنان غنی نیست؛ اما در صورتیکه اسراف نکنیم و روش کار را آن چنان که عاقلانه و درست است در پیش بگیریم، با همین آب موجود می‌توانیم نیاز کشور را برآورده کنیم». بیانات در دیدار عمومی حرم مطهر رضوی، اول فروردین ۱۳۹۰، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیات دولت، ۵ شهریور ۱۳۹۳، بیانات در دیدار مسئولان و فعالان محیط‌زیست، منابع طبیعی و فضای سبز، ۱۷ اسفند ۱۳۹۳، بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم‌السلام، ۲۰ فروردین ۱۳۹۴، بیانات در دیدار جمعی از نخبگان و استعدادها برتر علمی کشور، ۲۶ آبان ۱۴۰۰، بیانات در دیدار تولیدکنندگان و فعالان اقتصادی، ۱۰ بهمن ۱۴۰۰، بیانات در دیدار کارآفرینان، تولیدکنندگان و دانش بنیان‌ها، ۱۰ بهمن ۱۴۰۱، بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، اول فروردین ۱۴۰۲، «ایشان در این دیدار فرمودند: ما اسراف می‌کنیم؛ آب را اسراف می‌کنیم، ...؛ مسرفانه عمل می‌کنیم. .... آب را هدر می‌دهیم، این عیب بزرگی است؛ این را باید برطرف کنیم. من چند سال قبل از این، روی این به طور خاص تکیه کردم».

قانون اساسی و سند چشم‌انداز: در بررسی این دو سند مهم کشور جمهوری اسلامی ایران، بندهای مرتبط در سند چشم‌انداز و اصول مرتبط با موضوع تحقیق از جمله اصول ۳، ۴۳، ۴۴، ۴۵،

۴۸، ۵۰، ۱۴۷، ۱۵۳ و ۱۷۶ قانون اساسی مورد توجه قرار گرفت. به عنوان نمونه، در اصل چهل و پنجم قانون اساسی بیان شده است که انفال و ثروت‌های عمومی از قبیل دریاها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید. همچنین در اصل چهل و هشتم آمده است که در بهره برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملی در سطح استان‌ها و توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور، باید تبعیض در کار نباشد و در اصل پنجاهم به ممنوع بودن فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، اشاره می‌نماید؛ در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور، ایران کشوری است دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان براساس اصول عزت، حکمت و مصلحت و نیز دارای افرادی فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایت‌مند، برخوردار از وجدان‌کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران که موارد مورد اشاره در حوزه آب نیز باید مدنظر قرار داشته باشند.

سیاست‌های کلی نظام: در این بخش، ۱۲ مورد از سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری که دارای ارتباط با موضوع تحقیق هستند مورد بررسی قرار گرفته است. این سیاست‌ها عبارت‌اند از: سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در مورد منابع طبیعی، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در مورد منابع آب، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در مورد محیط‌زیست، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در بخش کشاورزی، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در بخش شهرسازی، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در بخش سلامت، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در مورد پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از سوانح طبیعی و حوادث غیرمترقبه، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در بخش پدافند غیرعامل، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در بخش انرژی، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در مورد آمایش سرزمین، سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا. در مورد اصلاح الگوی مصرف و سیاست‌های کلی برنامه هفتم توسعه. به عنوان نمونه، در سیاست‌های کلی منابع آب به ایجاد نظام جامع مدیریت در کل چرخه آب، ارتقای بهره‌وری، افزایش میزان استحصال و به حداقل رساندن ضایعات طبیعی و غیر طبیعی آب و اولویت استفاده از منابع آب‌های مشترک اشاره شده است. در سیاست‌های کلی نظام در مورد محیط‌زیست به مواردی از جمله مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر بیابان‌زایی، گرد و غبار بویژه ریزگردها، خشکسالی و ...، گسترش اقتصاد سبز با تأکید بر بهینه‌سازی الگوی مصرف آب، تعادل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی پراخته شده است.

قوانین و مقررات: از مجموع بیش از ۱۲۰ قانون که از سال ۱۳۰۹ در رابطه با وجوه مختلف مدیریت آب به تصویب رسیده است، مواردی که از جامعیت، استفاده عملی و توجه خاص و موضوعی برخوردارند، مورد بررسی قرار گرفت؛ از جمله: قانون تأسیس وزارت آب و برق، قانون آب و نحوه ملی‌شدن آن، قانون توزیع عادلانه آب، راهبردهای توسعه بلندمدت منابع آب کشور، آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، الحاق دولت ج.ا.ا. به کنوانسیون تغییرات آب‌وهوا، آیین‌نامه اجرایی بهینه‌سازی مصرف آب کشاورزی و برنامه ششم توسعه. به عنوان نمونه، در قانون آب و نحوه ملی‌شدن آن تاکید شده است که کلیه آب‌های جاری در رودخانه‌ها و انهار طبیعی و دره‌ها و جویبارها و هر مسیر طبیعی دیگر اعم از سطحی و زیرزمینی متعلق به عموم است؛ همچنین در ماده ۲ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب آمده است که اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی آب را فراهم نماید ممنوع است.

با بررسی محتوایی مجموعه اسناد و منابع مورد اشاره، ۸۰ مفهوم کلیدی (گزاره) مرتبط با اصول و ارزش‌های حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب کشور جمهوری اسلامی ایران استخراج و کدگذاری گردید. گزاره‌های مرتبط با مفهوم اصول، با نماد P و کدهای P1 تا P60 و گزاره‌های مرتبط با مفهوم ارزش‌ها، با نماد V و کدهای V1 تا V20 مشخص گردیدند. در گام اول، تفکیک بین اصول و ارزش‌ها، علاوه بر تطبیق با مفهوم مربوطه، با مشورت برخی از خبرگان صورت گرفت تا در گام بعدی، تایید یا عدم تایید موارد پیشنهادی از طریق جامعه آماری بررسی گردد. پس از دسته‌بندی کدهای مرتبط و مشابه به‌عنوان زیرمقوله‌ها (۱۶ دسته)، از هر دسته (زیرمقوله)، یک مقوله استخراج و به‌عنوان اصول پیشنهاد گردید.

جدول ۲: مفاهیم استخراج شده به‌عنوان اصول پیشنهادی

ردیف	کدهای مرتبط	زیر مقوله‌ها	مقوله (اصل)
۱	P9, P51	تأمین بخشی از آب موردنیاز کشور با سرمایه‌گذاری صنعتی؛ کشت فراسرزمینی (به‌ویژه در محصولات پرآب‌بر، از طریق کشورهای پرآب)	آب مجازی
۲	P15, P19, P22	آموزش چگونگی تولید، نگهداری و استفاده بهینه از آب در همه بخش‌ها؛ ارتقای سطح آگاهی عمومی؛ مطالبه اجتماعی از آلاینده‌ها و سایر آسیب‌های حوزه	آموزش و آگاهی مسئولان و مردم

ردیف	کدهای مرتبط	زیر مقوله‌ها	مقوله (اصل)
		آب	
۳	P26, P43	تأکید بر تولید سالانه بیلان آب؛ تأکید بر تولید گزارش سالانه ردپای آب	بیلان و ردپای آب
۴	P10, P13	کنترل و مدیریت آب‌های سطحی؛ افزایش منابع زیرزمینی آب (از طریق آبخیزداری و آبخوانداری)	آبخیزداری و آبخوانداری
۵	P18, P37	تناسب آمایش و استقرار جمعیت و خدمات کشور با ظرفیت منابع آب؛ لحاظ شرایط اقلیمی به‌عنوان یکی از محورهای اساسی آمایش سرزمین	آمایش مبتنی بر آب و تغییر اقلیم
۶	P2, P7, P21, P24, P36, P49	استفاده حداکثری از منابع آب؛ حفاظت منابع آب؛ احیای منابع آب تجدیدشونده؛ ارتقای بهره‌وری؛ نهادینه‌شدن مصرف بهینه آب در تمام بخش‌ها	بهره‌وری و استفاده حداکثری از آب
۷	P45, P58	رعایت اصول و ضوابط پدافند غیرعامل در طرح‌های توسعه آبی و طرح‌های مرتبط با آب	پدافند غیرعامل
۸	P29, P55	ممنوعیت و پرهیز از هر عمل یا فعالیتی که موجب آلودگی آب گردد	پرهیز از آلوده کردن آب
۹	P4, P6, P16, P30	تاب‌آوری زیرساخت‌های آب؛ امنیت فیزیکی و روانی کارکنان؛ افزایش ظرفیت تحمل جامعه در مقابل کم‌آبی	تاب‌آوری
۱۰	P5, P12, P17, P23, P59, P31	بهره‌مندی عادلانه آحاد مردم از آب ایمن؛ قابل‌اعتماد؛ پاسخگوی نیازهای مشتریان (برای همه بخش‌های جامعه)؛ تأمین آب بدون تبعیض برای همه مناطق به فراخور نیازها و استعدادها؛ تأکید بر حق مشتریان برای آب پاک (صرف‌نظر از وضعیت اقتصادی یا موقعیت جغرافیایی)	تأمین آب ایمن، قابل‌اعتماد و بدون تبعیض
۱۱	P27, P39, P47, P52	لحاظ محدودیت منابع آب برای همه کشور؛ جلوگیری از هرز و هدررفتن آب‌ها؛ برطرف کردن عیب بزرگ اسراف؛ صرفه‌جویی در مصرف آب	جلوگیری از اسراف و هدررفت آب
۱۲	P34, P56	ممنوعیت سلطه بیگانگان بر منابع آب کشور؛ تعامل سازنده و مؤثر با جهان (به‌ویژه همسایگان)	دیپلماسی آب با تأکید بر ممنوعیت

ردیف	کدهای مرتبط	زیر مقوله‌ها	مقوله (اصل)
		دارای منابع آبی مشترک - بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت)	سلطه بیگانگان
۱۳	P41, P42, P57	ذخیره نمودن آب در مخازن سطحی و زیر زمینی با تأکید بر منابع آب جایگزین	ذخیره و جایگزینی
۱۴	P14, P35, P38, P60	توجه علمی به مسئله آب و آبیاری غیرعلمی؛ استفاده از دانش بومی؛ توان فنی و مهندسی بومی؛ بومی‌سازی؛ تکنولوژی‌های جدید و پیشرفته؛ فناوری‌های نو برای مدیریت مؤثر و تدوین الگوی حکمرانی خوب آب	رویکرد علمی، دانش‌بنیان و تکنولوژیک
۱۵	P1, P3, P8, P11, P20, P25, P28, P33, P40, P44, P48, P50, P53	تضمین مدیریت مسئولانه و پایدار منابع آب؛ عدالت در تأمین آب برای نقاط مختلف کشور؛ ارتباط دولت با مردم؛ کسب مشارکت، رضایت و اقتناع	مدیریت مسئولانه، عادلانه و مشارکت‌جو
۱۶	P32	کاهش آسیب‌پذیری و تداوم تأمین آب (سرویس‌دهی کل سیستم‌ها و زیرساخت‌های تأمین آب در شرایط عادی و بحرانی)	تداوم ارائه خدمات آب

به همین ترتیب، از دسته‌بندی کدهای مشابه و مرتبط با ارزش‌ها به‌عنوان زیرمقوله (۹ دسته)، ۹ مقوله به شرح جدول شماره ۳ و به‌عنوان ارزش‌های پیشنهادی تعیین گردیدند. جدول شماره ۳: مفاهیم استخراج شده به‌عنوان ارزش‌های پیشنهادی

ردیف	کدهای مرتبط	زیرمقوله‌ها	مقوله (ارزش)
۱	V4, V10, V16	ارزش ذاتی، اقتصادی، امنیتی، سیاسی، اجتماعی و زیست‌محیطی آب در استحصال، عرضه، نگهداری، مصرف، سلامت، امنیت غذایی و بهره‌مندی از محیط‌زیست مطلوب	ارزش آب
۲	V3	آب علاوه بر خاصیت حیات‌بخشی، خاصیت مهم پاک‌کنندگی نیز دارد چنانچه تأمین آب برای بهداشت، در کنار تأمین آب برای شرب حائز اهمیت و اولویت است	پاک‌کنندگی آب

ردیف	کدهای مرتبط	زیرمقوله‌ها	مقوله (ارزش)
۳	V2, V12	نقش قانونی حاکمیت در تعیین مصالح عامه منابع آبی؛ امکان رفع نیاز کشور با آب موجود در صورت روش عاقلانه و درست	حکمرانی عاقلانه و درست
۴	V15	اعتلای فرهنگ عمومی در جهت تحکیم سبک زندگی اسلامی - ایرانی، ... با بسیج تمامی امکانات و ظرفیت‌های کشور	سبک زندگی
۵	V1, V9, V17	ارتباط عناصر مختلف طبیعت و زندگی همه موجودات با آب؛ ضرورت حفظ تعادل زیستی در بهره‌برداری از آب	محوریت آب در طبیعت
۶	V8, V11	آب به‌عنوان عامل ثروت و قدرت؛ تأثیر فراوانی آب در نشاط و افزایش توانایی جامعه	نشاط و توان‌افزایی آب
۷	V13, V18	نقش ایمان، تقوا، شکرگزاری، طلب آمرزش از درگاه الهی و توسل به اهل‌بیت <small>سلام‌الله‌علیهم‌اجمعین</small> در نزول برکات، باران و آب	نقش بندگی، معنویت و توسل در نزول باران
۸	V5, V7, V14, V19	نقش قدرت الهی در نزول آب از آسمان به میزان مشخص؛ نفوذ تدریجی آب در زمین؛ ذخیره آب در مخازن عظیم زیرزمینی؛ مجاورت و عدم تداخل آب‌های شور و شیرین	نقش قدرت الهی در نزول و امکان دسترسی به آب
۹	V6, V20	ملی بودن و تعلق به عموم کلیه آب‌های جاری اعم از سطحی و زیرزمینی و بستر انهار طبیعی؛ اختیارات کلی حکومت نسبت به آب‌های کشور	ملی بودن آب

شکل ۱: مدل مفهومی اصول و ارزش‌ها در طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا.

روش‌شناسی تحقیق

از آنجاکه منظور نهایی از این تحقیق، تدوین طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب کشور بوده و نتایج این طرح می‌تواند در حوزه آب کشور ج.ا.ا. مورد استفاده قرار گیرد؛ لذا این تحقیق در زمره تحقیقات کاربردی است. از سوی دیگر، باتوجه به اینکه این تحقیق به دنبال تعیین اصول و ارزش‌ها به‌عنوان مقدمه‌ای برای تعیین راهبردها و راهکارهای جدید و توسعه دانش برای ارتقای پایداری تأمین آب کشور است، توسعه‌ای است؛ لذا این تحقیق از نوع کاربردی و توسعه‌ای است. همچنین، برای آنکه روش تحقیق متناسب با عنوان تحقیق باشد، روش این تحقیق توصیفی پیمایشی انتخاب شده است. در این روش عمدتاً از پرسش‌نامه و مصاحبه برای تأیید اطلاعات و داده‌ها استفاده می‌شود و تعمیم‌پذیری نتایج یکی از خصوصیات اصلی و عمده این روش است. باتوجه به این که جامعه آماری شامل افرادی است که باید در خاصیت‌ها یا ویژگی‌های مورد تحقیق مشترک بوده و باهدف و موضوع تحقیق ارتباط داشته باشند، جامعه آماری این پژوهش دارای ویژگی‌ها و مشخصات زیر هستند:

- دارای مدرک دکترا یا کارشناسی ارشد.
- آشنا با موضوع پدافند غیرعامل و پایداری در حوزه تأمین آب.
- دارای دیدگاه یا تجربه راهبردی.
- حداقل دارای یکی از ویژگی‌های زیر:

- سابقه اشتغال مدیریتی مرتبط با موضوع تحقیق.
  - تجربه و سابقه انجام کار علمی و تحقیقاتی در موضوع حاضر.
  - دارای آثار علمی و پژوهشی در حوزه‌های مرتبط با این تحقیق.
- به منظور استفاده از نظرات افرادی که واجد هر چهار ویژگی فوق باشند، جامعه آماری کلی تحقیق به شرح جدول ۴ پیش‌بینی گردید؛
- جدول ۴: جامعه آماری کلی تحقیق

ردیف	جامعه آماری	تعداد (نفر)
۱	صاحب‌نظران حوزه پدافند غیرعامل کشور	۵
۲	استادان دانشگاه عالی دفاع ملی و دانشگاه‌های معتبر کشور	۵
۳	صاحب‌نظران سطوح راهبردی بخش آب کشور (دولتی/خصوصی)	۱۰
	جمع کل	۲۰

باتوجه به اینکه حجم جامعه آماری تحقیق محدود است، لذا در این تحقیق، جامعه نمونه همان جامعه آماری و از نوع هدفمند و در دسترس است. همچنین، حجم جامعه نمونه این پژوهش ضمن در نظر داشتن کلیه شرایط و ویژگی‌های بیان شده، به صورت تمام شمار است. برای جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای با ابزار فیش‌برداری کتاب‌های علمی و تخصصی در زمینه مورد پژوهش، مقالات علمی و پژوهشی، اسناد و مدارک دست‌اول و سایت‌های اینترنتی معتبر و نیز روش میدانی با ابزار مصاحبه و پرسش‌نامه استفاده شده است. همچنین، باتوجه به جدید بودن موضوع تحقیق و از آنجاکه این تحقیق در راستای تدوین طرح راهبردی بوده و فرضیه‌ای در آن متصور نیست، ابتدا با مطالعه آیات قرآن کریم، بیانات امامین انقلاب اسلامی و اسناد بالادستی، ارکان جهت‌ساز در قالب ارزش‌ها و اصول، شناسایی و در اختیار جامعه آماری (که باتوجه به مشخصات و ویژگی‌های آن‌ها در موضوع تحقیق، خیره محسوب می‌شوند) قرار گرفته و از روش تحلیل محتوای کیفی برای تحلیل پاسخ‌های دریافتی استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

از جامعه آماری پیش‌بینی‌شده در جدول شمار ۴، تعداد ۱۸ نفر که تا حد امکان دارای کلیه مشخصات مورد نظر باشند شناسایی شدند که از این تعداد، تنها دسترسی به ۱۶ نفر برای محقق میسر گردید (جدول شماره ۵ و ۶).

جدول ۵: فراوانی سطح تحصیلات جامعه آماری

ردیف	میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
۱	کارشناسی ارشد	۴	۲۵	۲۲
۲	دانشجوی دکتری	۰	۰	۰
۳	دکتری	۱۲	۷۵	۱۰۰
	جمع	۱۶	۱۰۰	-

جدول شماره ۶: فراوانی سابقه راهبردی جامعه آماری

ردیف	میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
۱	تا ۱۰ سال	۳	۱۹	۱۹
۲	۱۰ تا ۲۰ سال	۶	۳۷,۵	۵۶,۵
۳	۲۰ تا ۳۰ سال	۶	۳۷,۵	۹۴
	بالتر از ۳۰ سال	۱	۶	۱۰۰
	جمع	۱۶	۱۰۰	-

مقوله‌های استخراج شده در قالب اصول و ارزش‌های پیشنهادی به تفکیک در اختیار جامعه آماری در دسترس قرار گرفته و به صورت حضوری و مجازی تشریح و توضیح لازم به ایشان ارائه گردید تا ابهامات و سؤالات احتمالی مرتفع گردد.

غیر از دو نفر (یک نفر از اساتید دانشگاه و یک نفر از حوزه پدافند غیرعامل)، پاسخ سایر افراد (۱۴ نفر)، پس از پیگیری مستمر و طولانی به شرح جدول شماره ۷ جمع‌آوری و مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتن. برای دستیابی به نتیجه بهینه در تحلیل پاسخ‌ها و باتوجه به این که هر پاسخ دریافت شده ناظر بر تأیید یا اصلاح مقوله یا زیرمقوله‌ها بود، نظرات هریک از افراد در مقابل هرکدام از مقوله‌ها (ارزش‌ها و اصول) در یک فایل اکسل وارد شده و با زیرمقوله‌ها و کدهای متناظر آن‌ها تطبیق داده شد. سپس با تمرکز بر کدهای اصلی (P1 تا P60 و V1 تا V20)، ضمن حفظ مقوله‌هایی که تعداد بیشتری از جامعه آماری آن را تأیید کرده بودند، اصلاح مقوله‌ها (با توجه به این که اغلب اصلاحات پیشنهادی ناظر بر زیرمقوله‌ها بود) به گونه‌ای انجام شد که حتی الامکان، مواردی که درصد تأیید بیشتری داشتند حفظ شده یا تغییر کمتری داشته باشند و نتیجه نهایی دربرگیرنده نظرات حداکثر جامعه آماری باشد.

جدول ۷: نتایج حاصل شده از نظرات جامعه آماری در خصوص اصول پیشنهادی

ردیف	اصل	تعداد افراد تأییدکننده (نفر)	درصد فراوانی تأیید
۱	آب مجازی	۳	۲۱,۴
۲	آموزش و آگاهی مسئولان و مردم	۴	۲۸,۶
۳	بیان و رد پای آب	۱۲	۸۵,۷
۴	آبخیزداری و آبخوانداری	۱۳	۹۲,۶
۵	آمایش مبتنی بر آب و تغییر اقلیم	۹	۶۴,۳
۶	بهره‌وری و استفاده حداکثری از آب	۱۰	۷۱,۴
۷	پدافند غیرعامل	۴	۲۸,۶
۸	پرهیز از آلوده کردن آب	۳	۲۱,۴
۹	تاب‌آوری	۷	۵۰
۱۰	تأمین آب ایمن، قابل اعتماد و بدون تبعیض	۱۲	۸۵,۷
۱۱	جلوگیری از اسراف و هدررفت آب	۳	۲۱,۴
۱۲	دیپلماسی آب با تأکید بر ممنوعیت سلطه بیگانگان	۱۰	۷۱,۴
۱۳	ذخیره و جایگزینی	۲	۱۴,۳
۱۴	رویکرد علمی، دانش‌بنیان و تکنولوژیک	۷	۵۰
۱۵	مدیریت مسئولانه، عادلانه و مشارکت‌جو	۹	۶۴,۳
۱۶	تداوم ارائه خدمات آب	۴	۲۸,۶

بر اساس نظرات دریافت‌شده از خبرگان (مطابق جدول شماره ۷)، اصول پیشنهادی شماره ۳، ۴، ۵، ۶، ۱۰، ۱۲ و ۱۵ با حداکثر نظر جامعه آماری مورد تأیید قرار گرفتند. برای اصول پیشنهادی شماره ۱، ۲، ۷، ۸، ۱۱، ۱۳ و ۱۶ اصلاحاتی از سوی جامعه آماری مطرح و یا حذف برخی از آن‌ها پیشنهاد گردید. در مورد اصول شماره ۹ و ۱۴ نیز نظرات جامعه آماری پایایی بود؛ بنابراین، مفاهیم ردیف‌های ۸ و ۱۱ که از سوی جامعه آماری به‌عنوان ارزش شناسایی شده بود، به مجموعه ارزش‌ها اضافه گردیدند. همچنین، ردیف‌های ۱، ۲، ۷، ۱۳ و ۱۶ حذف یا برخی مفاهیم آن‌ها (بر اساس نظرات دریافت‌شده) با اصول دیگر ترکیب گردید. بعلاوه، متن سایر اصول نیز متناسب با نظرات خبرگان مورد بازنگری و اصلاح قرار گرفته و نتایج نهایی در قالب ۹ اصل به شرح جدول شماره ۸ حاصل شد.

جدول ۸: نتایج نهایی اصول حاکم بر ارتقای تأمین آب کشور

اصل ۱: بیلان و رد پای آب	اصل ۲: آبخیزداری و آبخوانداری	اصل ۳: نقش موثر آب و تغییر اقلیم در آمایش
اصل ۴: بهره‌وری و حداکثر استفاده از آب	اصل ۵: مصونیت و تاب‌آوری در تأمین آب	اصل ۶: تأمین آب ایمن، قابل اعتماد و بدون تبعیض
اصل ۷: دیپلماسی آب با تأکید بر آب مجازی	اصل ۸: توجه علمی به آب	اصل ۹: حکمرانی عاقلانه و درست آب

به همین ترتیب، نتایج دریافت‌شده در مورد ارزش‌ها در جدول شماره ۹ ارائه شده است.

جدول ۹: نتایج حاصل شده از نظرات جامعه آماری در خصوص ارزش‌های پیشنهادی

ردیف	ارزش	تعداد افراد تأییدکننده (نفر)	درصد فراوانی تأیید
۱	ارزش آب	۳	۲۱,۴
۲	پاک‌کنندگی آب	۱۲	۸۵,۷
۳	حکمرانی عاقلانه و درست	۲	۱۴,۳
۴	سبک زندگی	۱۱	۷۸,۶
۵	محوریت آب در طبیعت	۱۳	۹۲,۶
۶	نشاط و توان‌افزایی آب	۱۲	۸۵,۷
۷	نقش بندگی، معنویت و توسل در نزول باران	۴	۲۸,۶
۸	نقش قدرت الهی در نزول و امکان دسترسی به آب	۱۱	۷۸,۶
۹	ملی بودن آب	۱۳	۹۲,۶

همان‌گونه که از جدول ۹ مشخص است، ارزش‌های شماره ۲، ۴، ۶، ۸ و ۹ با نظر اکثریت جامعه آماری مورد تأیید قرار گرفته و برای ارزش‌های شماره ۱ و ۷ پیشنهادهای اصلاحی ارائه شد. همچنین ارزش شماره ۳ به‌عنوان اصل شناسایی و ارزش شماره ۷ از آرای مساوی برخوردار گردید. با توجه به نظرات دریافت‌شده در خصوص ارزش‌های پیشنهادی حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب کشور و اضافه‌شدن دو اصل از مجموعه اصول پیشنهادی به‌عنوان ارزش، در مجموع و از ارزش حاصل شده، ردیف‌های ۱ با ۵، اصل پرهیز از آلوده‌کردن آب با ردیف ۲، ردیف‌های ۷ با ۸ و اصل جلوگیری از اسراف و هدررفت آب با ردیف ۴ ترکیب شدند، همچنین مفهوم ارزش سوم به مجموعه اصول منتقل، با مفهوم مشابه در اصل شماره ۹ ترکیب و از مجموعه ارزش‌ها حذف گردید. در مجموعه ارزش‌ها نیز اصلاحات باهدف دستیابی به نتایجی که حداکثر

نظرات دریافت شده از جامعه آماری را پوشش دهد انجام شده و در مجموع، ارزش‌های حاکم بر پایداری تأمین آب کشور به شرح مندرج در جدول شماره ۱۰ و در قالب ۶ ارزش نهایی و ارائه شدند.

جدول ۱۰: نتایج نهایی ارزش‌های حاکم بر ارتقای تأمین آب کشور

ارزش ۱: محوریت آب در طبیعت	ارزش ۲: پاک‌کنندگی و عدم آلودگی آب	ارزش ۳: سبک زندگی سازگار با کم‌آبی
ارزش ۴: نشاط و توان‌افزایی آب	ارزش ۵: جایگاه قدرت الهی در نزول باران و امکان دسترسی به آب	ارزش ۶: ملی بودن آب

در پژوهش‌های کیفی، روایی و پایایی مانند روش‌های کمی، بر اصول مشخصی استوار نیست (عباس‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۲)؛ لذا به جای آن که پس از اتمام پژوهش روایی و پایایی آن بررسی گردد، فرایند ممیزی پژوهش که در حین انجام آن رعایت شده است، دقت علمی را تضمین خواهد کرد (رضاپورنصرآباد، ۱۳۹۵: ۴۹۷). بنابراین برای اطمینان از کیفیت در این تحقیق، موارد زیر مد نظر قرار گرفته است:

- جمع‌آوری داده‌ها از منابع متعدد.
- استفاده از روش کدگذاری و تحلیل محتوای کیفی.
- استفاده از خبرگان آگاه به جوانب مختلف موضوع تحقیق.
- جمع‌آوری نظرات خبرگان تا حد اشباع نظری و فراتر از آن.
- تحلیل نظرات خبرگان به صورت اجماعی و بهره‌گیری از اکثریت آرا.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف - نتیجه‌گیری

از آنجاکه تاکنون طرح راهبردی در راستای ارتقای پایداری تأمین آب کشور جمهوری اسلامی ایران ارائه نشده است، اولین گام برای تهیه چنین طرحی باتوجه به شرایط اقلیمی کشور در محیطی نیمه‌خشک تا خشک و نیز کمبود منابع آب و توزیع پراکنده آن از نظر مکانی و زمانی و در نتیجه ضرورت ارتقای پایداری در تأمین آب کشور، تعیین ارکان جهت‌ساز حاکم بر طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب کشور است. اگرچه ارکان جهت‌ساز طبق تعاریف ارائه شده در مفهوم‌شناسی، شامل بخش‌های مختلفی از جمله چشم‌انداز، اهداف و ماموریت نیز هست، از آنجا که موارد فوق در اسناد مدیریت منابع آب کشور موجود بوده، در این تحقیق به اصول و ارزش‌ها پرداخته شده است.

با توجه به این که سؤال تحقیق شامل دو سؤال فرعی است، پاسخ آن‌ها به شرح زیر حاصل شده است:

۱- ارزش‌های حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب، در راستای تعیین ارکان جهت‌ساز طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. کدام‌اند؟ در پاسخ به این سؤال و مطابق آنچه در بخش تجزیه و تحلیل بیان شد، تعداد ۶ ارزش شامل: محوریت آب در طبیعت، پاک‌کنندگی و عدم آلودگی آب، سبک زندگی سازگار با کم‌آبی، نشاط و توان‌افزایی آب، جایگاه قدرت الهی در نزول باران و امکان دسترسی به آب، ملی بودن آب ارائه شد.

۲- اصول حاکم بر ارتقای پایداری تأمین آب، در راستای تعیین ارکان جهت‌ساز طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. کدام‌اند؟ در پاسخ به این سؤال نیز مطابق آنچه در بخش تجزیه و تحلیل بیان شد، تعداد ۹ اصل شامل: بیلان و ردپای آب، آبخیزداری و آبخوان‌داری، نقش مؤثر آب و تغییر اقلیم در آمایش، بهره‌وری و حداکثر استفاده از آب، مصونیت و تاب‌آوری در تأمین آب، تأمین آب ایمن، قابل‌اعتماد و بدون تبعیض، دیپلماسی آب با تأکید بر آب مجازی، توجه علمی به آب، حکمرانی عاقلانه و درست آب ارائه گردید.

ب- پیشنهادها

باتوجه به نتایج این تحقیق و تجارب حاصل شده از آن، پیشنهاد می‌شود:

- ۱- نسبت به ادامه تحقیق حاضر و تهیه طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب جمهوری اسلامی ایران اقدام و به‌عنوان سند بالادستی در تأمین آب لحاظ گردد.
- ۲- اصول و ارزش‌های حاصل از این تحقیق، به‌عنوان چراغ‌راهنما در تهیه برنامه‌های توسعه، حفاظت، بهره‌برداری و سیاست‌گذاری‌های مرتبط با تأمین آب، مدنظر مسئولان و متولیان تأمین آب ج.ا.ا. به‌عنوان مجری و نیز مدنظر مسئولین پدافند غیرعامل کشور به‌عنوان ناظر قرار گیرد.
- ۳- با توجه به این که چشم‌انداز، اهداف و ماموریت موجود صرفاً برای شرکت مدیریت منابع آب ایران و سالها قبل (۱۳۸۲) تهیه شده، بازنگری موارد فوق بویژه با رویکرد کلان برای طرح راهبردی ارتقای پایداری تأمین آب ج.ا.ا. در تحقیقی مستقل مورد بررسی قرار گیرد.
- ۴- باتوجه به محدود بودن افراد صاحب‌نظر در موضوع این تحقیق و نیز اهمیت پایداری تأمین آب باتوجه به شرایط آبی ج.ا.ا.، تربیت خبرگانی با دید راهبردی و میان‌رشته‌ای در حوزه‌های تأمین آب و پدافند غیرعامل، مدنظر متولیان ذی‌ربط قرار گیرد.

فهرست منابع:

- قرآن کریم
- ترجمه تفسیر المیزان
- صحیفه سجادیه
- مفاتیح الجنان
- فرمایشات حضرت امام خمینی (رحمة الله علیه)
- فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

الف - منابع فارسی

- بیگلری، مرتضی، انجم‌شعاع، رضا، سعادت، مجتبی، نکویی، محمدعلی (۱۴۰۲). ارکان جهت‌ساز پدافند زیستی حوزه توزیع آب آشامیدنی، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۲۱، شماره ۹۳، صص ۷۷-۱۰۲.
- پاشا، پگاه (۱۴۰۱). تحلیلی بر شرایط اقتصاد ایران با نگاه به نتایج گزارش ریسک‌های جهانی، مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.
- توحیدی، ارسطو، آقامحمدی، داوود (۱۳۹۸). طرح‌ریزی راهبردی، برنامه‌ریزی و بودجه‌بندی (رویکردی کاربردی در جمهوری اسلامی)، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی.
- چشک، کریم، دهقان، حسین (۱۳۹۸). ارکان جهت‌ساز (اهداف، دکترین و سیاست‌ها) اداره امور ایثارگران و شهدا بر اساس گفتمان امام و رهبری^{مدظله}، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۱۸، شماره ۷۹، صص ۳۳۱-۳۴۸.
- حسن‌پیگی، ابراهیم (۱۳۹۴). مدیریت راهبردی، انتشارات سمت، تهران.
- خیراتی، عباس، بوالحسنی، خسرو (۱۴۰۲). ارکان جهت‌ساز در طرح حفاظت از زیرساخت‌های کلیدی کلان‌شهرها، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۲۱، شماره ۹۲، صص ۵-۲۶.
- دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (۱۳۹۷). ابلاغیه شماره ۳۱۰۱/۱/۳۱۷۲/۴۱۷ مورخ ۹۷/۵/۳.
- رحمانی‌زاده، حسین، غنی‌لو، معصومه (۱۳۹۷). نماز باران و کارکردهای آن در سیره رضوی، فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی، سال ۶، شماره ۲۲، صص ۹-۴۳.
- رضاپور نصرآباد، رفعت (۱۳۹۵). معیارهای اعتبار و پایایی در پژوهش‌های کیفی، مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت، سال ۶، شماره ۴، صص ۴۹۳-۴۹۹.
- شکوهیان، محمد، درخشان، سهیل (۱۳۹۳). زیرساخت‌های تأمین آب پایدار (با بازمطالعه تجربیات شهرهای سبز)، کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، راهبردها و چالش‌ها (با تمرکز بر کشاورزی، منابع طبیعی، محیط‌زیست و توریسم)، دانشگاه هنرهای اسلامی تبریز.

- عباس‌زاده، محمد (۱۳۹۱). تاملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۳، شماره ۱، صص ۱۹-۳۴.
- گودرزی، زهرا، ظهرا، نرگس (۱۳۹۳). مدیریت انسان بر منابع آب از منظر قرآن کریم، اولین همایش ملی آب، انسان، زمین.
- مرسلی، ادریس (۱۳۹۵). آب و توسعه ملی و تبیین استراتژی بهینه‌سازی برای جمهوری اسلامی ایران در این راستا، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- موسوی، سید عبدالرحیم، بهدادفر، محمدرسول (۱۳۹۵). ارکان جهت‌ساز اداره امور بازنشستگان نیروهای مسلح بر اساس گفت‌وگو با ولایت فقیه، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۱۷، شماره ۶۵، صص ۱۱۹-۱۳۷.
- وزارت نیرو (۱۳۹۰). سند ملی توسعه منابع آب، دفتر برنامه‌ریزی کلان آب و آبفا.

ب - منابع عربی

- ارشادالقلوب الی الصواب، حسن‌ابن‌علی‌ابن‌محمدالدیلمی (قرن ۹ هـ ق)، انتشارات شریف رضی، قم.
- الجامع الصغیر فی احادیث البشیرالنذیر، عبدالرحمان‌ابن‌ابی‌بکر، جلال‌الدین السیوطی (قرن ۹ هـ ق)، دارالفکر، بیروت.
- الجعفریات (الاشعثیات)، محمدبن‌محمدالاشعث الکوفی (قرن ۴ هـ ق)، از روایان قرن چهارم هجری، نشر العتبه‌الحسینیه‌المقدسه، کربلا.
- الکافی، محمدبن‌یعقوب‌الرازی، ثقه‌الاسلام الکلبینی (قرن ۴ هـ ق)، انتشارات دارالکتب‌الاسلامیه، تهران.
- بحارالانوار، شیخ محمد باقر بن محمد تقی المجلسی (قرن ۱۱ هـ ق)، انتشارات موسسه الوفاء، بیروت، ج ۶۲ و ۶۴.
- تحف‌العقول عن ال‌ال‌رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله، حسن‌ابن‌علی، ابن‌شعبه‌الحرانی (قرن ۴ هـ ق)، انتشارات اسلامی، قم.
- سنن‌النبی، علامه سید محمدحسین الطباطبایی (قرن ۱۴ هـ ق)، انتشارات پیام عدالت، تهران.
- قرب‌الاسناد، عبدالله بن جعفر الحمیری القمی (قرن ۳ هـ ق)، انتشارات نینوی، تهران.

ج - منابع انگلیسی

- WEF (World Economic Forum) (2015), **Global Risks**, 10th edition, within the framework of The Global Competitiveness and Benchmarking Network.

د - سایت‌ها:

- انجمن بین‌المللی آب (۲۰۱۶). مبانی و اصول انجمن بین‌المللی آب برای شهرهای آب محور، قابل دسترسی در:
<http://www.iwa-network.org>
- سازمان زمین‌شناسی آمریکا، توزیع آب رو، داخل و بالای زمین، قابل دسترسی در:
<http://www.usgs.gov/media/images/distribution-water-and-above-earth>
- شرکت مدیریت منابع آب ایران، چشم‌انداز مدیریت منابع آب کشور، قابل دسترسی در:
<https://www.wrm.ir/st/14>

- مجلس شورای اسلامی، بخش قوانین و مقررات، قابل دسترسی در:

<http://www.maslahat.ir/index.jsp?siteid=3&fkeyid=&siteid=3&pageid>

- مجمع تشخیص مصلحت نظام، سیاست‌های کلی نظام، قابل دسترسی در:

<http://www.maslahat.ir/index.jsp?siteid=3&fkeyid=&siteid=3&pageid>

- موسسه مطالعات حقوق آب، اهداف استراتژیک بخش آب کشور، قابل دسترسی در:

<https://www.waterlaws.ir/> اهداف استراتژیک بخش آب کشور